

KOM NIET NAAR DEZE VERDOMDE OORLOG IN EUROPA

Een anthologie van het In Flanders Fields Museum

De Geschreven Oorlog is een bundeling van getuigenissen uit de Eerste Wereldoorlog, in chronologische volgorde gepresenteerd. In duizend en enige pagina's worden teksten van het front in België bezorgd die zich in de tijd uitstrekken van 31 juli 1914 tot 30 mei 1940 (de afdeling 'Na de oorlog' beslaat ongeveer een vijfde van het boek), maar geografisch geconcentreerd blijven tot die kleine uithoek van Vlaanderen waar de frontlijn zich bevond. De redactie, verbonden aan het In Flanders Fields Museum in Ieper, voegt eraan toe dat ze bij de selectie van de teksten vertrokken zijn "van een perspectief waarin de mens centraal staat".

De selectie bevat zowel uitgegeven als onuitgegeven teksten, van Duitse en geallieerde zijde, hoofdzakelijk proza, maar regelmatig ook oorlogspoëzie – de klappende rozen in de Vlaamse velden zijn present, al wordt van John McCrae, die als majoor dienstdeed in de artilleriebrigade, ook een brievendagboek bezorgd. *De Geschreven Oorlog* volgt vooral de soldaat aan het front; het lot van de burger komt slechts zijdeling aan bod en ook over de bezette stad horen we niets, wel over de verwoeste stad: Ieper. Elk fragment heeft een datum gekregen, een titel en een vaak uitstekend geschreven kadertekst met duiding en biografische achtergrond. Tussen de oorlogsgetuigenissen zitten grote namen als Stefan Zweig, die in de zomer van 1914 niet kon geloven dat het oorlog werd; Louis Ferdinand Céline, die dienst zou doen als kurassier en zijn oorlogservaringen tot literatuur zou verwerken in *Voyage au bout de la nuit* (1932); Edmund Husserl, de filosoof die de oorlogswerkelijkheid tussen haakjes wilde zetten en wiens zonen Wolfgang en Gerhart meevochten in *Flanders fields*; en Mary Rinehart, de sterreporter van de *Saturday Evening Post* die in De Panne koning Albert en koningin Elisabeth interviewde en er de oorlogshospitalen bezocht. Een plejade van Vlaamse schrijvers treedt aan, zoals Franz de Backer, Filip De Pillecyn, Jozef Simons en Daan Boens: zij hanteerden ook de pen aan het front.

Aangrijpender dan de teksten van deze journalisten, schrijvers en intellectuelen zijn de soms gestamelde woorden van gewone soldaten die de redactie terugvond in dagboeken, brieven en *carnets de guerre* en die ons honderd jaar na datum bereiken in dit boek. Zoals de brieven van de Franse beroepsmilitair Benjamin Simonet, die volkomen "murw" zijn beproevingen beschreef en aan zijn vrouw liet weten: "Ja, liefste, het is één grote ellende." Zijn collega Michel Taupiac bevond zich langs het Kanaal Ieper-IJzer als artillerist; kort nadat hij de eerste gasaanval had meegemaakt, in april 1915, beschreef hij aan een vriend het kapotgeschoten Vlaanderen – "Arm land, wat blijft er toch van over?" – en noteerde in een flard: "Ik ben een van die anonieme miljoenen die slechts een instrument vormen om een bloederige pagina in de menselijke geschiedenis te schrijven." Amand Fontaine, onderwijzer van beroep, noteerde in een meegegraaid schoolschriftje: "De nacht doorgebracht in de loopgraven, in de gietende regen, de koude, en met kogels die ons om de oren fluiten. De granaten vliegen over ons. Ik ben bekaf." De infanterist Henri Martin definieerde de oorlog als "een levensgroot verwijt aan de mensheid" en de Antwerpse seminarist-brancardier Lodewijk van Eyck voelde zich de toeschouwer van de "kolossaalste dwaasheid die ooit kan geschieden en de afgrijselijkste gruweldaad die ooit kan bedreven worden". De Brit Thomas Ernest Hulme verwoordde de ervaring van het front in een diepgevoortelde versregel: "Ik ben een smalle strook grond."

De Geschreven Oorlog brengt de afscheidsbrief van een soldaat, ter dood veroordeeld wegens vermeende zelfmutilatie. Het vertelt over de laatste uren van een opgepakte Duitse spion, citeert uit brieven van kinderen (van "Mijn kleine lieve papa" tot "Ik kus je heel hard") en laat ontredderde Indiërs aan het woord, die vanuit de Commonwealth gedetacheerd werden naar de Vlaamse klei: "In Gods naam, kom niet naar hier, kom echt niet naar hier, kom niet naar deze verdomde oorlog in Europa."

Jonge levens worden geknakt in de bloei. De éénderdertigjarige dichter en letterkundige Ernst Stadler, die sinds 1912 benoemd was aan de Université Libre de Bruxelles, veranderde bij het uitbreken van de oorlog van professor in soldaat en werd van een vriend een vijand die op 30 oktober 1914 bij Ieper het leven zou laten – met dagboekfragmenten, brieven en gedichten wordt zijn *case* gedocumenteerd. “Zoo is een generatie gestorven, zoo zijn onze wapens verloren gegaan”, memoreerde voormalig luitenant Jean Guéhenno in 1934.

Al deze verhalen vormen slechts een kleine greep uit de overvloedige weelde die in *De Geschreven Oorlog* is verzameld. Chronologisch geordend worden de fragmenten aan elkaar gebonden en zo wordt voortschrijdend, dag na dag, een kroniek van de oorlog geschetst: de Duitse opmars, de martelaarssteden, de studentenmoord in Langemark, het Kerstbestand, de Eerste Slag om Ieper, de gasaanvallen, zo gaat het maar door; van gebeurtenis naar gebeurtenis, van tekst tot tekst, rolt het boek verder. Regelmatig verwijzen fragmenten naar elkaar of worden dezelfde gebeurtenissen vanuit verschillende zijden belicht; *De Geschreven Oorlog* bevat voer voor puzzelaars en onderzoekers. De redactie noemt het boek “een alternatieve, menselijke geschiedenis van de oorlog”. De kaderteksten zijn vaak leerzaam, zonder technisch te worden. De dikte van het boek verleidt de lezer tot grasduinen, maar gezien de redactionele opbouw en chronologische logica is een lineaire lezing, van kافت tot kافت, aan te bevelen. Beschouw het boek als een groot uitgevallen scheurkalender die een bladzijde bevat voor elke dag dat de Grote Oorlog lang was.

Geleidelijk verdicht de lectuur zich door de fragmenten tot één grote klaagzang over de zinloosheid van het oorlogsgeweld; de namen, nationaliteiten en concrete omstandigheden wisselen, de bewoordingen verschillen, het verhaal varieert, maar de grondtoon blijft dezelfde. *It's all one song*; af en toe verrast een dissonante stem. De expressionistische kunst schilder Max Beckmann, die tijdens de Tweede Slag om Ieper in Wervik verbleef, vond een sublieme schoonheid op het slagveld: “Het geeft een wild, bijna slecht gevoel van welbehagen, zo midden tussen dood en leven te staan”, schreef hij op 4 mei 1915. Tussen het granaatvuur at hij kaviaar en dronk champagne, terwijl zijn kunst dweept met de waanzin van het geweld. Een andere controversiële getuigenis is die van Stijn Streuvels. In zijn oorlogsdagboek zien we hem gemoedelijk keuvelen met Duitse

officieren die bij hem ingekwartierd waren en vaststellen dat ook de vijand een gelijkgestemde ziel kon zijn. Een ongemakkelijke waarheid, in tijden van oorlog, bezetting en patriotisme. Aandoenlijk, ten slotte, is de briefwisseling van de Franse officier Albert Petitjean Saint Prix: om zijn familie te sparen, verbloemde hij het oorlogsleed en schreef hij goedgemutste brieven die doen denken aan Roberto Benigni in de film *La vita è bella* (1997), die ook fratsen bleef maken, ondanks alles en tot het einde.

Beckmann, Streuvels en Saint-Prix zijn tegenstemmen in een koor van soldaten dat de ellende van het frontleven bezingt. De bundeling van hun verhalen in een monumentale editie straalt nog steeds een gevoel uit van eerbied en piëteit. Het doet me denken aan de verbeterheid waarmee Henri Pirenne, de naoorlogse rector van de Gentse universiteit, er een erezaak van maakte om de levensverhalen van de gesneuvelde studenten te reconstrueren. Hij liet ze publiceren in *Aux étudiants morts pour la patrie* (1922). Het patriotisme is geluwd, maar de eerbied is gebleven. Ook *De Geschreven Oorlog* geeft de deelnemers en slachtoffers van de oorlog een naam en een verhaal, zodat ze andermaal niet vergeten worden. Hun stemmen uit de loopgraven, in groten getale verzameld, vormen een eindeloze stroom van liveverslaggeving, *embedded*, en even direct en confronterend als een videoblog uit Aleppo.

“Ik denk dat ik ondertussen alle verschrikkingen van de oorlog gezien heb!”, schreef de Franse reserveofficier Georges Lamour op 5 november 1914 aan zijn vrouw. Na de duizend pagina's van *De Geschreven Oorlog* zal de lezer *mutatis mutandis* alle verschrikkingen van de oorlog gelezen hebben. Maar er schuilt veel schoonheid in het boek, zoals in elke grote tragedie. *De Geschreven Oorlog* is dan ook een gruwelijk mooi boek.

RUBEN MANTELS

IN FLANDERS FIELDS MUSEUM, PIET CHIELENS (red), *De Geschreven Oorlog*, met een voorwoord van Erwin Mortier, Manteau / De Bezige Bij, Antwerpen / Amsterdam, 2016, 952 p.

